

ISSN
2181-2128

2021
V SON

"ЛОГИСТИКА ВА ИҚТИСОДИЁТ"
илмий электрон журнали

"ЛОГИСТИКА И ЭКОНОМИКА"
научно-электронный журнал

"LOGISTICS AND ECONOMY"
scientific-electronic journal

www.economyjournal.uz

ТАҲРИРИЯТ КЕНГАШИ

Таҳририят Кенгаши раиси

Муҳиддин Бахритдинович Калонов

иқтисодиёт фанлари доктори (DSc)

Таҳририят Кенгаши раиси ўринбосари

Комил Раббимович Хотамов

иқтисодиёт фанлари доктори, профессор

Бош муҳаррир

Фаҳриддин Икромович Исаев

иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент

Таҳририят Кенгаши аъзолари:

и.ф.д., акад. Каландар Ходжаевич Абдурахманов

и.ф.д., проф. Абдуқодир Ҳамидович Тошқулов

т.ф.д., проф. Кунгратбай Авазимбетович Шарипов

и.ф.д., проф. Одил Қаландарович Абдурахманов

и.ф.д., доц. Мансур Пўлатович Эшов

и.ф.д., проф. Гулнора Каландаровна Абдурахманова

и.ф.д., проф. Мамаюнус Қаршибоевич Пардаев

и.ф.д., проф. Нодир Хосиятович Жумаев

и.ф.д., проф. Тулқин Хайитмуродович Фарманов

и.ф.д., проф. Алишер Жўраевич Тўйчиев

и.ф.д., проф. Адхам Азизович Фаттахов

и.ф.д., проф. Садридин Каримович Худойқулов

и.ф.д., проф. Султонали Умаралиевич Мехмонов

и.ф.д., проф. Шойзоқ Рахматович Холмўминов

т.ф.д., проф. Алимжон Ахмаджонович Рискулов

и.ф.ф.д.,(PhD) Kliment Lazarashvili (АҚШ, Жоржиа ХУ)

и.ф.д., проф. Hermann Sterzinger (Германия, Мюьнхен ТУ)

и.ф.д., проф. Masato Hiwatari (Япония, Токио ХУ)

и.ф.д., проф. Михаил Исакович Кутер (Россия Федерацияси, Кубан ГУ)

и.ф.д., проф. Sung Dong Ki (Корея, Сеул МУ)

и.ф.д., проф. Татаьяна Борисовна Леберът (Россия Федерацияси, Урал ГНТУ)
и.ф.д., проф. Зият Ниязович Қурбанов
и.ф.д., проф. Шахноза Жасуровна Эргашходжаева
и.ф.д., проф. Акрот Абдиевич Хошимов
и.ф.д., проф. Расул Олимович Холбеков
и.ф.д., проф. Ақтам Усманович Бурханов
и.ф.д., проф. Баходир Ақрамович Хасанов
и.ф.д., проф. Каримжон Бакиджанович Ахмеджанов
и.ф.д., проф. Неъматулла Фатхуллаевич Каримов
и.ф.д., проф. Олим Мамаюнусович Пардаев
и.ф.д., доц. Бегматжон Юлдашалиевич Мақсудов
и.ф.д., доц. Нурбек Кадиорович Ризаев
и.ф.д., доц. Жаҳонгир Жалолдинович Урмонов
и.ф.д., Исламбек Машарипович Ниязметов
и.ф.д., доц. Нодира Баходировна Абдусаломова
и.ф.н., проф. Шахло Тургуновна Эргашева
и.ф.н., доц. Норбута Эшназарович Бабахалов
и.ф.ф.д (PhD), доц. Мунис Қурбонович Абдуллаев
и.ф.ф.д., проф. Одилжон Собирович Абдураззаков (Германия, Кёльн БМ)
и.ф.ф.д (PhD). Бобир Ортиқмирзаевич Турсунов
и.ф.ф.д (PhD). Мақсуд Сувонқулович Рустамов
и.ф.ф.д (PhD). Илҳом Ғиёзович Кенжаев
т.ф.ф.д (PhD). Ботир Инатович Абдуллаев

Масъул муҳаррир

и.ф.д., доц. Гулнора Мардиевна Шадиева

Веб-администратор А.Маматов

"ЛОГИСТИКА ВА ИҚТИСОДИЁТ" илмий электрон журнали

2021 ЙИЛ
5 СОН

МУНДАРИЖА:

Davlatov S.S	<i>Zamonaviy sharoitlarda oliy ta'lim sifatini baholashni o'rganish: Polsha Respublikasi misolida</i>	6
Odilova S.S.	<i>O'zbekistonda meva sharbatlari brendlari raqobati tahlili</i>	14
Ostanov K.A.	<i>Mahalliy oliy ta'lim muassasalarining mintaqaviy iqtisodiy o'sishga ta'siri</i>	21
Sindarov F.Q.	<i>Global Covid-19 pandemiyasining Markaziy Osiyo mamlakatlari moliyaviy-iqtisodiy holatiga salbiy ta'siri</i>	27
Tursunov U.S.	<i>Improving the audit of leasing operations in leasing companies of the Republic of Uzbekistan</i>	38
Адашалиев Б.В.	<i>Тижорат банклари томонидан кредитга лаёқатлилиқни аниқлашнинг айрим жиҳатлари</i>	46
Азимов С.С.	<i>Камерал солиқ текширувини амалга оширишда ташқи манба маълумотларидан фойдаланишнинг афзалликлари</i>	52
Актамов Б.М.	<i>Ўзбекистонда баҳолаш фаолиятини такомиллаштириш ва барқарор ривожлантириш</i>	58
Атажанов М.К.	<i>Велотранспорт инфратузилмасини шаҳар кўча-йўл тармоқлари юкланишини камайитиришдаги аҳамияти</i>	65
Атаниязов Ж.Х. Убайдуллаева Г.	<i>Формирование приоритетных направлений развития исламских финансов в Республике Узбекистан</i>	71
Бахриддинов Ш.	<i>Тижорат банклари активлари риск даражасининг кредит портфели сифатига таъсири</i>	78
Боймуротов С.Р.	<i>Мамлакатимизда маҳаллий бюджетлар даромадларини барқарорлаштиришда солиқлар ўрнини ошириш масалалари</i>	88
Болтаев Ш.Ш.	<i>Инновацион иқтисодиёт шароитида хизмат кўрсатиш соҳасида тежамкорликка эришиш ва самарадорликни ошириш масалалари</i>	96
Гулматов Ж.Р.	<i>Камерал солиқ текшируви солиқ назоратининг самарали тури</i>	102
Джураева Д.Д.	<i>Инновацион хизматлар кўрсатиш самарадорлигини оширишнинг тизимли бошқариш модели</i>	106
Зайнутдинов И.С.	<i>Жорий молиявий активларни бошқариш тизимини такомиллаштириш</i>	116
Закирова У.М.	<i>Бизнес-режа ишлаб чиқиш йўллари хусусида</i>	121
Зиявитдинов Ҳ.	<i>Ресторан хизматлари рақобатбардошлигини ошириш масалалари</i>	128
Ибрагимова И.Р.	<i>Ўзбекистонда молиявий ҳисоботларни халқаро стандартлар асосида тақдим этиш хусусиятлари</i>	133
Избосаров Б.Б.	<i>Рақамли иқтисодиёт шароитида тижорат банклари ликвидлигини тартибга солиш масалалари</i>	140
Йўлдашова Г.	<i>Акциядорлик жамиятларида корпоратив бошқарув механизмлари тизимини такомиллаштириш</i>	146

Козимжонов А.	Қарз мажбуриятлари бўйича харажатларни капитализация қилишнинг услубий жиҳатдан такомиллаштириш	153
Мадалиев Т.Э.	Банк тариф сиёсатини такомиллаштириш	160
Мамадалиева Х.Х.	Республика ҳудудларида аҳолининг ташқи ва ички миграция даражасини баҳолаш	170
Гулмуродов К.А.	Енгил саноат корхоналарида харажатлар ҳисоби ва таҳлилини оқилона ташкил қилиш ҳамда юриштиш истиқболлари	178
Махмудов А.Н.	Инновацион ёндошув асосида транспорт - логистика хизматлари самарадорлигини ошириш йўллари	186
Мирзаев Қ.Ж.	Логистик корхоналарда бухгалтерия ҳисобини ташкил этишнинг услубий асослари	196
Азизкулов Б.Х.	Ўзбекистон суғорма деҳқончилигида сув тарифи ва суғориш сувини етказиб бериш хизмати учун тўловларни ҳисоблаш методологияси	204
Миркасимов Ж.М.	Переход к «зелёной» экономике как путь достижения устойчивого эколого-экономического развития	218
Муминов Ш.Х.	Мамлакатимизда номоддий активлар молиявий ҳисобини МҲҲСлари асосида ташкил этиш масалалари	223
Ниязметова Ё.Б.	Экспорт салоҳиятини оширишда рақамли инфратузилма яратишнинг долзарб масалалари	230
Нурматов О.Т.	Мол-мулкни ишончли бошқариш шартномаси бўйича операциялар ҳисоби ва молиявий ҳисоботларда акс эттириш	239
Окмирзаев Д.Д.	Иқтисодий категория сифатида капитал бозорига оид назарий қарашларнинг ривожланиши ва асосий хусусиятлари	257
Ортиков Ҳ.А.	Ўзбекистонда бюджет очиклигини таъминлашни такомиллаштириш йўналишлари	266
Сайдалиев С.С.	Инвестиция лойиҳаларини банк кредитлари ҳисобига молиялаштиришни такомиллаштириш йўллари	275
Самандарова Г.М.	Мол-мулк солиғи ставкаларини белгилашнинг ўзига хос хусусиятлари	286
Сафаров Ғ.А.	Навоий вилоятининг маркетинг стратегияси асосида инвестициявий салоҳиятини ошириш имкониятларининг эконометрик таҳлили	297
Турғунбоев Б.М.	Ўзбекистонда электрон тижорат хизматларини қўшилган қиймат солиғига тортиш масалалари	308
Тўлаков У.Т.	Капиталдан фойдаланиш самарадорлик коэффицентлари таҳлили	317
Турсунов К.Б.	Экологик туризм захираларидан оқилона фойдаланиш муаммолари ва истиқболларини баҳолаш масалалари	322
Уразалиев К.Т.	Майда партияли юкларни етказишни оптимал режалаштириш	329
Усмонов Б.А.	Иқтисодий хавфсизлик даражасига инфляция омили таъсири таҳлили	338
Қодиров А.А.	Взаимосвязь развития человеческого капитала и макроэкономической политики (на примере инфляции)	347
Қўзиёев А.Ў.	Халқаро маркетинг тамойиллари асосида тикув-трикотаж маҳсулотлари бозорини сегментлаш	353
Қурбонов Ш.С.	Мамлакат инвестицион фаоллик ривожланишининг илмий-назарий жиҳатлари	359
Ҳамидова Ф.А.	Молиявий барқарорлик стратегиясини шакллантиришнинг халқаро амалиёт тажрибалари	365
Холбаева С.Р.	Суғурта ва иқтисодий ўсиш ўртасидаги ўзаро боғлиқликни эмпирик моделлаштириш	373
Хошимов О.А.	Тўлов тизимлари иштирокчилари фаолиятининг таҳлили ва ривожлантириш йўналишлари	384
Хусанов Д.Н.		
Ҳамдамов О.Н.		
Шеннаев Х.М.		
Эрназаров Н.		
Шарипова Н.		

ZAMONAVIY SHAROITLARDA OLIY TA'LIM SIFATINI BAHOLASHNI O'RGANISH: POLSHA RESPUBLIKASI MISOLIDA

Davlatov S.S.

Buxoro davlat universiteti

Annotatsiya: *Sifat oliy ta'lim muassasalarida, xususan universitetlarda muvaffaqiyatning muhim omiliga aylanib bormoqda. Barqaror rivojlanish sharoitida ta'lim sifati to'g'risida ko'plab munozaralar o'tkazilgan. Biroq, bu ta'lim sifati oliy ta'lim muassasalarida ishlaydigan boshqaruv tizimining umumiy sifatiga bog'liq. Ushbu maqolaning asosiy maqsadi universitetlarda sifat menejmenti tizimlarini ishlab chiqish va ularni baholashga yondashuvlarni taqdim etish va ushbu tadqiqot sohasida olingan ba'zi tajribalarni o'rganish hisoblanadi.*

Kalit so'zlar: *sifat, barqaror rivojlanish, sifat menejmenti, boshqaruvning mukammalligi, oliy ta'lim muassasalari, EFQM mukammallik modeli.*

A STUDY OF EVALUATION OF THE QUALITY OF HIGHER EDUCATION IN MODERN CONDITIONS: ON THE EXAMPLE OF THE REPUBLIC OF POLAND

Davlatov S.S.

Bukhara State University

Annotation: *Quality has become an increasingly important and critical success factor at higher education institutions, particularly universities. Numerous discussions have been held about education quality in the context of sustainable development. However, the quality of that education strongly depends on the overall quality of the management system which operates at schools. The principal aim of this article is to present the approaches to the quality management systems' development and their assessment at universities, and share some lessons learned from this area of research.*

Key words: *quality, sustainable development, quality management, organizational excellence, higher education institutions, EFQM Excellence Model.*

1. Kirish.

Sifat va sifat menejmenti tizimlari faqat ishlab chiqaruvchilar yoki sanoat korxonalarini bilan cheklangan mavhum tushunchalar emas, ayniqsa, bu tizimlarning rivojlanishi butun dunyoda barcha sohalariga, xususan, oliy ta'lim muassasalariga tarqalmoqda.

Oliy ta'lim muassasalarida umumiy ta'lim sifatining yuqori darajasi talabalarni o'qishni tugatgandan so'ng muvaffaqiyatli bo'lishlari uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'lishining zaruriy shartidir. Shu sababli, har bir oliy ta'lim muassasasi sifatni boshqarishning funksional va keng qamrovli tizimiga muhtoj. Bunday tizim (bu oliy ta'lim muassasasining umumiy boshqaruv tizimining tabiiy qismi bo'lishi kerak) odamlarga oliy ta'lim muassasalari faoliyatiga ishonch hosil qilish imkonini beradi.

Birinchidan, shuni ta'kidlash joizki, hozirda sifat menejmenti tizimini ishlab chiqish va joriy etish bo'yicha uchta turli tushunchalarni ajratish mumkin:

- Xalqaro sifat tizimi ISO 9000 konsepsiyasi ISO 9001 standarti talablari va ISO 9004 standarti tavsiyalari qo'llanilishiga asoslangan. Dunyo bo'ylab ko'plab oliy ta'lim muassasalarida (shu jumladan Polsha Respublikasida ham) bunday tizimlar akkreditatsiyalangan sertifikatlashtirish organlari tomonidan ISO 9001 standartiga muvofiq sertifikatlangan.

- Tarmoqlarda standart konsepsiyasi; biznesning turli tarmoqlari o'z sifat menejmenti standartlarini yaratadilar (ular odatda ISO 9001 standarti talablariga muvofiq

takomillashtiriladi). Bunga avtomobilsozlik, farmasevtika, telekommunikatsiya yoki boshqa tarmoqlar misol bo'la oladi. Bir qator hujjatlarda¹ ushbu konsepsiya oliy ta'lim sohasi uchun moslashtirilgan.

- Turli mukammallik modellariga asoslangan boshqaruvning mukammallik konsepsiyasi. Evropa Sifat Menejmenti Jamg'armasi tomonidan taqdim etilgan EFQM² Excellence Modeli yoki Baldrij mezonlari³ barcha turdagi oliy ta'lim muassasalari uchun ajoyib namuna bo'lib xizmat qilishi mumkin. Oliy ta'lim sifatini ta'minlash bo'yicha Evropa assotsiatsiyasi (ENQA) 2014 yilda ushbu konsepsiya doirasida maxsus yo'riqnomani nashr etdi⁴.

Oliy ta'lim tizimida sifat menejmenti tushunchalar oliy ta'lim muassasalari muhitida amaliy qo'llanilishi uchun mos yo'nalishdir. Shuni ta'kidlash kerakki, 1990 yildan keyin turli manfaatdor tomonlarning talablari tufayli oliy ta'lim muassasalari rahbarlarining munosabatlari tez o'zgarib ketdi, bu esa oliy ta'lim muassasalarilarning barcha faoliyati va natijalarini aniq ko'rsatib berishni talab qildi. Shunday qilib, sifat menejmenti tizimlari asta-sekin qimmatli yordamchi vosita sifatida tan olindi. Ushbu tizimlar barcha oliy ta'lim muassasalarini quyidagilarni bajarishga majbur qiladi:

- strategiya va siyosatni aniqlash;
- barcha resurslardan (shu jumladan, xodimlardan) ham samarali foydalanish.
- manfaatdor tomonlarning talablarini jozibali va zamonaviy o'quv dasturlari yoki tadqiqot natijalariga aylantirish;
- barcha ichki jarayonlarni nazorat qilish;
- mijozlarning tegishli segmentlarini, shu jumladan talabalar yoki xodimlarning ehtiyojlarini qondirish.

2. Adabiyotlar sharhi.

1990 yildan beri ko'plab tadqiqotlar amalga oshirilib, maqolalar chop etilib, ular oliy ta'lim sifatining turli jihatlari yoki muammolarini o'rgangan va ularga e'tibor qaratgan, masalan, Bekket va Brukslar (2008) Oliy ta'limda sifat menejmenti amaliyoti asarida ta'lim sifati qanday oshirilayotganligi to'g'risida tadqiqotlari bayon qilingan. Hozirgacha bu sohada turli xil fikrlar o'rganilgan. Ularning aksariyati oliy ta'lim sifatining noaniq va ko'p o'lchovli ekanligi haqida bahslashishadi. (Krause,2012). Biroq, hozirda oliy ta'lim muassasalardagi sifat bilan bog'liq boshqa ba'zi qarashlar va fikrlarga murojaat qilish mumkin.

Masalan, Hossain va Xosseyn (2019) o'z tadqiqotlarini oliy ta'lim tadqiqotlarida birinchi bo'lib e'lon qilingan, ular sifat menejmentini ko'p bosqichli ierarxik aks ettirish modeli sifatida tushuntiradi. Oliy ta'lim tizimining sifat menejmenti uchinchi darajali model sifatida tushuntirilishi mumkin, bu erda sifat menejmenti ta'limiy, ma'muriy va ijtimoiy fazilatlar bilan aks etadi. Brisbendagi (Avstraliya) Janubiy Kvinslend universiteti biznes fakultetidan Sara Spenser-Metyu xonim oliy ta'lim muassasalarining o'quv jarayonida sifat menejmenti tizimini joriy etishga qaratilgan tadqiqotlaridan foydalangan holda amaliy ishni taqdim etdi. Uning ta'kidlashicha, texnik o'zgarishlarga osonlik bilan erishish mumkin, sifat madaniyatini qabul qilish esa faqat ramziy ravishda tan olishni ta'minlaydi (Spencer-Matthews, 2001).

Komotar (2018) tomonidan o'tkazilgan tadqiqotlarda Polsha Respublikasida oliy ta'lim sifatini ta'minlash siyosati va amaliyotini ishlab chiqish dinamikasi, milliy ta'lim sifatni ta'minlash agentligini tuzishga, akkreditatsiya tizimini joriy etishga va ta'lim sifatni kafolatlashni institutsional rivojlantirishga qaratdi.

Dunyoda oliy ta'lim tizimining kuchli va zaif tomonlari bor. Birlashgan Arab Amirliklarida Ashur va Fotima (2016) tomonidan o'tkazilgan tadqiqotlar natijalari adabiyotlarda uchta element, rivojlanish va tuzilish, sifat va tadqiqot qobiliyati tekshirildi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, sifatni ta'minlashning yaxshi tuzilgan tizimi ta'lim jarayonining sifatini oshiradigan omillardan biridir.

¹ ISO/IWA 2 Quality Management Systems–Guidelines for the Application of ISO 9001:2000 in Education; ISO: Geneva, Switzerland, 2007. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area. Available online: <http://www.enqa.eu/wp-content/uploads/2013/06/ESG> (accessed on 11 September 2013).

² EFQM Excellence Model 2013; EFQM Representative Office: Brussels, Belgium, 2012

³ 2015–2016 Baldrige Excellence Criteria (Education). Available online: <http://www.nist.gov/baldrige> (accessed on 31 August 2016).

⁴ The Concept of Excellence in Higher Education. Available online: <http://www.enqa.eu/index.php/publications/> (accessed on 28 August 2016).

Sifatni baholash - bu o'z mijozlarini qondirish uchun tashkilot tomonidan taqdim etiladigan mahsulot sifatini baholash jarayoni. Oliy ta'lim jarayonida sifatni ta'minlash tizimini baholash faoliyat yuritayotgan universitet boshqaruv tizimining ajralmas qismi bo'lishi kerak. Amin Y. Noaman va boshqalar (2015) oliy ta'lim muassasalari xizmatlarini yaxshilash uchun qo'llanilishi mumkin bo'lgan ishlab chiqilgan oliy ta'lim sifatini baholash modelini (HEQAM) taqdim etdi. Mazkur model talab qilinadigan sifatli xizmatlarga erishish uchun universitetning yuqori organlariga muhim tavsiyalar beradi.

Hozirgacha Tam (2001) tomonidan belgilangan oliy ta'lim sifati va uni o'lchash bo'yicha munozaralar ikkita muhim masalaga asoslanadi:

- oliy ta'limning asosiy faoliyati - bu talabaning ta'limini maksimal darajada oshirish;
- talabalarning ta'lim olishi va rivojlanishini maksimal darajada oshirishga yo'naltirilgan doimiy takomillashtirish universitetlarning asosiy maqsadi bo'lib qolmoqda.

Universitet vakillarining sifat haqidagi tasavvurlarini o'rganuvchi tadqiqot Iroqning Kurdiston viloyatidagi to'rtta davlat universitetida o'tkazilgan. Mazkur tadqiqotda oliy ta'lim tizimini akademik xodimlari va universitet rahbarlari nuqtai nazaridan o'rganib, tizim sifatini baholashga e'tibor qaratadi (Atrushi, 2018). Bundan tashqari, xodimlar, talabalar va ish beruvchilar o'rtasida oliy ta'lim sifatini anglashda aniq farqlar aniqlandi (Dicker va boshqalar, 2018). Bennett (2019) oliy ta'lim sifatini baholash imkoniyatlari, kamchiliklari va afzalliklarini tahlil qiladi.

3. Tadqiqot metodologiyasi.

Ushbu maqolaning asosiy maqsadi oliy ta'lim muassasalarda sifat menejmenti tizimlarini ishlab chiqish va ularni baholashga yondashuvlarni taqdim etish, shuningdek, tadqiqotimizning ushbu sohasidan olingan ba'zi tajribalarni baham ko'rishdir. Ushbu maqolada biz Polsha respublikasi oliy ta'lim muassasalarida sifatni ta'minlash va baholash tizimning yondashuvini o'rnatishga qaratilgan tadqiqot va ishlanmalarimizning yondashuvlari, empirik o'rganish usullari va natijalarini taqdim etamiz. Tegishli natijalarga erishish uchun 40 dan ortiq xususiy va davlat oliy ta'lim muassasalarida boshlang'ich usulda ma'lumotlar olish uchun online so'rovnoma o'tkazildi. Ushbu so'rovnomalarda 200 ga yaqin kishi, jumladan, ayrim rektorlar yoki prorektorlar, yuqori boshqaruv xodimlari ishtirok etdi. Ushbu so'rovnomalar davomida ushbu oliy ta'lim muassasalarining vakillari bilan yarim tizimli suhbatlar o'tkazildi, ularning sifat menejmenti zarurligi haqidagi fikrlari yoki bunday boshqaruv tizimini qanday joriy qilish kerakligi haqidagi takliflari o'rganildi.

Avvalo, biz Polsha oliy ta'lim muassasalaridagi hozirgi holatning qisqacha tavsifini beramiz, chunki bizning tadqiqotimiz va ishlanmamizning boshlang'ich nuqtasini tushunish kerak bo'ladi.

Polsha oliy ta'lim muassasalari sifatini baholashning asosiy yondashuvi sifatida o'quv dasturining akkreditatsiyasini tanlash yaqqol ko'rinib turibdi: garchi umumiy boshqaruv tizimidagi ichki sifatni baholash ixtiyoriy faoliyat bo'lsa ham (ko'pchilik Polsha oliy ta'lim muassasalari sifat menejmentining ichki tizimlarining ahamiyatini kam baholagan), tashqi baholashlar majburiy bo'lib, Polsha Respublikasining akkreditatsiya komissiyasi (AC) tomonidan amalga oshiriladi.

Oliy ta'lim muassasalarida ishlab chiqilgan barcha o'quv dasturlarini baholash uchun maxsus ekspertlar guruhlari tayinlanadi. Biroq, Polsha oliy maktablari va universitetlarining menejrlari oddiy o'quv dasturi akkreditatsiyasi va keng qamrovli sifat kafolati yoki sifat menejmenti o'rtasida katta farq borligini asta-sekin anglab yetmoqda. Sobiq Akkreditatsiya komissiyasining tekshiruvlari, asosan, an'anaviy yondashuvga asoslangan bo'lib, unda faqat erishilgan natijalar baholanadi (bitiruvchilar soni, impakt faktorli jurnallarda chop etilgan maqolalar soni, akademik tarkibidagi professorlar soni, xodimlar va boshqalar). Boshqa tomondan, ichki jarayonlarning sifati va boshqa faollashtiruvchi omillar butunlay e'tiborga olinmadi. Shuning uchun ba'zi Polsha oliy ta'lim muassasalarining rahbariyati o'zlarining sifat menejmenti ko'nikmalarini boshqa nuqtai nazardan boshladilar: ular chet elning ijobiy tajribasini o'rgandilar va o'zlashtirdilar, shuningdek o'z tizimlarini rivojlantirishda ta'lim sifatini boshqarish bilan bog'lashdi. Ushbu jarayonda ikkita alternativa paydo bo'ldi: ISO standartlari konsepsiyasi va boshqaruvning mukammallik konsepsiyasi. Hozirgi vaqtda bu tushunchalar umumiy sifat boshqaruvi tizimiga nisbatan tez-tez foydalanilmoqda.

Sifat menejmenti tizimini joriy etish bo'yicha ishlarning katta qismi ISO 9001 standarti talablariga muvofiq ichki hujjatlarni qayta ishlashga qaratilgan. Odatda, ichki hujjatlar

ierarxik tuzilishga ega. Bunday tuzilma odatda biznes sohasida qo'llaniladi va akademik muhitga o'tkazilishi mumkin.

2016-yilda bu boradagi huquqiy muhit ham o'zgarganini ham ta'kidlash lozim⁵.

1998 yilda "Oliy ta'lim muassasalari to'g'risi"dagi 111/1998-sonli qonun yangilandi, Polsha parlamenti tomonidan ma'qullangan va 2016-yil 11-may kuni e'lon qilingan ushbu hujjatda Polsha oliy ta'lim muassasalarning barcha turlarida sifat kafolati va sifatni baholashga alohida e'tibor qaratilgan. Mazkur Qonunning "Oliy ta'lim muassasalari faoliyatini baholash" deb nomlangan 8-qismida quyidagilar aks ettirilgan:

- Oliy ta'lim muassasasi o'zining barcha faoliyati sifatini ta'minlaydi;
- Oliy ta'lim muassasasi faoliyati sifati muntazam ravishda baholanishi kerak;
- Bunday baholash ham ichki, ham tashqi baholash sifatida amalga oshiriladi. Tashqi baholash maxsus akkreditatsiya organi tomonidan amalga oshiriladi.

- Har bir oliy ta'lim muassasasi o'zining barcha faoliyati sifatini ta'minlash tizimini yaratishi va qo'llab-quvvatlashi, quyidagilarga asoslanishi kerak:

1. OTM missiyasi va strategiyasini aniqlash;
2. sifat bilan bog'liq mas'uliyatni aniqlashtirish;
3. tashkiliy tuzilma;
4. tegishli moliyaviy, insoniy va axborot resurslari;
5. sifatni ichki baholash standartlari va tartiblari;
6. sifat kafolati bo'yicha ichki hujjatlar va yozuvlar.

- Ichki sifatni baholash tegishli standartlar va tartiblarni qo'llashdan iborat, mazkur jarayon OTM faoliyati sifatini baholash bo'yicha ichki hisobotda batafsil bayon qilinishi va oliy ta'lim muassasasi rahbarlari, shuningdek, akkreditatsiya organi yoki vazirlik uchun ochiq bo'lishi kerak.

Mazkur tizimdagi islohot Polsha oliy ta'lim muassasalari uchun amalda nimani anglatdi yoki yaqin o'tmishda qanday ta'sir ko'rsatdi?

1) Polsha Respublikasining har qanday oliy ta'lim muassasasi (xususiy, jamoat yoki davlat) tegishli sifat menejmenti tizimini yaratishi kerak bo'ldi, bu tizim kamida har besh yilda bir marta ichki baholash guruhleri, shuningdek Akkreditatsiya byurosi orqali tayinlangan tashqi ekspertlar tomonidan baholandi.

2) Qonun oliy ta'lim muassasalariga sifat menejmenti tizimining o'ziga xos turini majburlamaydi. Bunday tizimning konsepsiyasi, ko'lami va mukammalliligi har bir oliy ta'lim muassasalari rahbariyatining strategik qarori hisoblanadi.

3) Polsha oliy ta'lim muassasalarida sifatni ta'minlash va sifatni baholash sohasidagi hozirgi holatni tahlil qilishimiz shuni ko'rsatdiki, akkreditatsiya jarayoni orqali kafolatlangan ta'lim sifati u erda qo'llaniladigan sifat menejmentining yagona bo'limidir. Sifat menejmentiga tizimli yondashuv (barqarorlik aspektlari ham kiritilgan) butunlay mavjud emas.

4) Oliy ta'lim sifati bo'yicha rasmiy va umumiy qabul qilingan terminologiya mavjud emas. Ta'lim sifati oliy ta'lim muassasasining sifati bilan bir xil emas. Sifat kafolati va sifatni baholash ushbu muassasalarning barcha jarayonlari va natijalarini qamrab olishi kerak.

Polsha Respublikasidagi ba'zi oliy ta'lim muassasalari 111/1998-sonli Qonunning so'nggi versiyasi chiqarilishidan oldin o'zlarining muqobil sifat menejmenti tizimlarini yaratdilar va ishlab chiqdilar. Polsha oliy ta'lim muassasalari ehtimollik bilan, ular o'rtasida tanlov qilishlari mumkin bo'ladi:

- ISO 9000 konsepsiyasi,
- Boshqaruvning mukammallik konsepsiyasi.

Ushbu asosiy xulosalar bizning tadqiqotlarimiz va ishlanmalarimiz uchun asosiy boshlang'ich nuqta bo'lib xizmat qiladi.

Polsha Respublikasidagi mazkur islohotlar jarayonida sifat menejmenti sohasidagi asosiy terminologiyaga taalluqli tarqoq qarashlar yoki fikrlar tufayli oliy ta'lim sifati tushunchasini tushinishga yordam beradigan va yagona sifat terminologiyasidan foydalangan holda konsensusga erishish zarurati paydo bo'ldi. Oliy ta'lim muassasalar rahbarlari bilan maxsus seminarlar va munozaralar (2 yildan ortiq davom etgan) orqali Polsha Respublikasi oliy ta'lim muassasalari xodimlari tomonidan quyidagi asosiy ta'riflar qabul qilindi:

⁵ Act No. 111/1998 Coll. On Higher Education Institutions. Available online: www.msmt.cz/dokumenty-3 (accessed on 11 May 2016)

Sifat bu obyektning o'ziga xos xususiyatlari to'plamining talablarga javob berish darajasi. Bunday ta'rif ISO 9000:2015 standartidan eng universal va umumiy sifatida qabul qilingan.

Sifat menejmenti tizimi - tashkilotning umumiy boshqaruv tizimining ajralmas qismi bo'lib, u belgilangan funktsiyalarni eng samarali tarzda kafolatlaydi.

Bunday holda, ISO 9000:2015 tomonidan belgilangan ushbu atama noaniq va tushunish qiyinligini aniqlash uchun yangi ta'rif zarur. Universitetning sifat menejmenti tizimining funktsiyalariga kelsak, to'rtta funktsiya ajratiladi:

- barcha manfaatdor tomonlarning bog'liqligini maksimal darajada oshirish,
- doimiy takomillashtirish va innovatsiyalar madaniyatini rivojlantirish;
- boshqaruvning mukammallik asoslarini yaratish;
- tegishli xarajatlar va resurslar sarfini minimallashtirish.

Oliy ta'lim muassasalarining sifat menejmenti tizimi sifatni ta'minlash va sifatni baholashning barcha jarayonlarini ham o'z ichiga olishi kerak.

Sifatni baholash bu mahsulot, xizmat yoki tizim talablarga muvofiqligini tasdiqlovchi ichki yoki tashqi faoliyatlar to'plami hisoblanadi⁶.

ISO 9000 konsepsiyasi, shuningdek, boshqaruvning mukammallik konsepsiyasi Polsha Respublikasi oliy ta'lim muhitida sifat menejmenti tizimlarini yaratish va rivojlantirishga mos yondashuv sifatida tan olingan. Xususan, boshqaruvning mukammalligi barqarorlikni aks ettirgani uchun jozibador alternativaga aylandi.

Raqobat muhiti, shuningdek, cheklangan resurslardan doimiy ravishda samaraliroq foydalanish zarurati Polsha Respublikasi oliy ta'lim muassasalarining rahbariyati sifat menejmenti tizimini oliy ta'lim muassasalarining umumiy boshqaruv tizimining ajralmas qismi sifatida joriy etishga qaror qilishga yordam berdi. Sifat menejmentining yaxshi yo'lga qo'yilgan tizimi nafaqat oliy ta'lim muassasasi mijozlari, balki oliy ta'lim muassasasining o'zi va uning xodimlari uchun ham aniq foyda keltiradi, deb taxmin qilingan edi. ISO 9001 standartiga muvofiq sifat menejmenti tizimi 2004-2007 yillar davomida uch bosqichda bosqichma-bosqich joriy etildi. Har bir fakultet nisbatan mustaqil bo'lgani uchun sifat menejmenti tizimini bosqichma-bosqich alohida fakultetlarda joriy etishga tafsia beriladi.

Rivojlanish jarayonida oliy ta'lim muassasalarining mijozlari va boshqa manfaatdor tomonlari borligini tushunish juda muhim hisoblanadi. Oliy ta'lim muassasalarining ko'pchilik vakillari bu haqiqatni umuman tushunishmaydi. Odatda, mijozlar oliy ta'lim muassasalari sifatini ushbu muassasa tomonidan ularga ko'rsatiladigan xizmatlar sifati orqali qabul qilishadi. Shuning uchun quyidagi savollarga to'g'ri javob topish zarur bo'lib tuyuldi:

1. Universitet mahsulotlari nimalardan iborat?
2. Bunday mahsulotlar qaysi mijozlar/manfaatdor tomonlar uchun mo'ljallangan?
3. Mijozlar yoki manfaatdor tomonlarning oliy ta'lim muassasalaridan kutayotgan natijalari / talablari nimadan iborat?

1-jadval:

Universitet: uning mahsulotlari, mijozlari va ularning talablari⁷

Mahsulot (xususiyatlari)	Xaridor	Talablar
Bakalavr, magistratura va doktorantura ta'limi (olingan malaka)	Talabalar	Amaliyotga tayyorgarlik, daromadli ishga kirish uchun zarur shartlar
	Ish beruvchilar	Lavozimga muvofiqlik
	Jamiyat	Rivojlanish rejalariga muvofiqligi
Ta'limning davomiyligi (malaka oshirish yoki qayta tayorlash)	Tinglovchilar	Karyera rivojlanishi uchun imkoniyat
	Ish beruvchilar	O'sish imkoniyatlari, martaba o'zgarishi
Tadqiqot faoliyati (Yangi tamoyillar va echimlarni topish)	Jamiyat	Yangi tamoyil, yechimlarning maqsadga muvofiqligi
Amaliyot bilan hamkorlik (Muayyan vazifalarni hal qilish)	Tashkilotlar	Qo'llaniladigan yechimlar, samarali yechim

⁶ Vykydal, David, Martin Folta, and Jaroslav Nenadál. "A study of quality assessment in higher education within the context of sustainable development: A case study from Czech Republic" Sustainability 12.11 (2020): 4769.

⁷ Muallif ishlanmasi

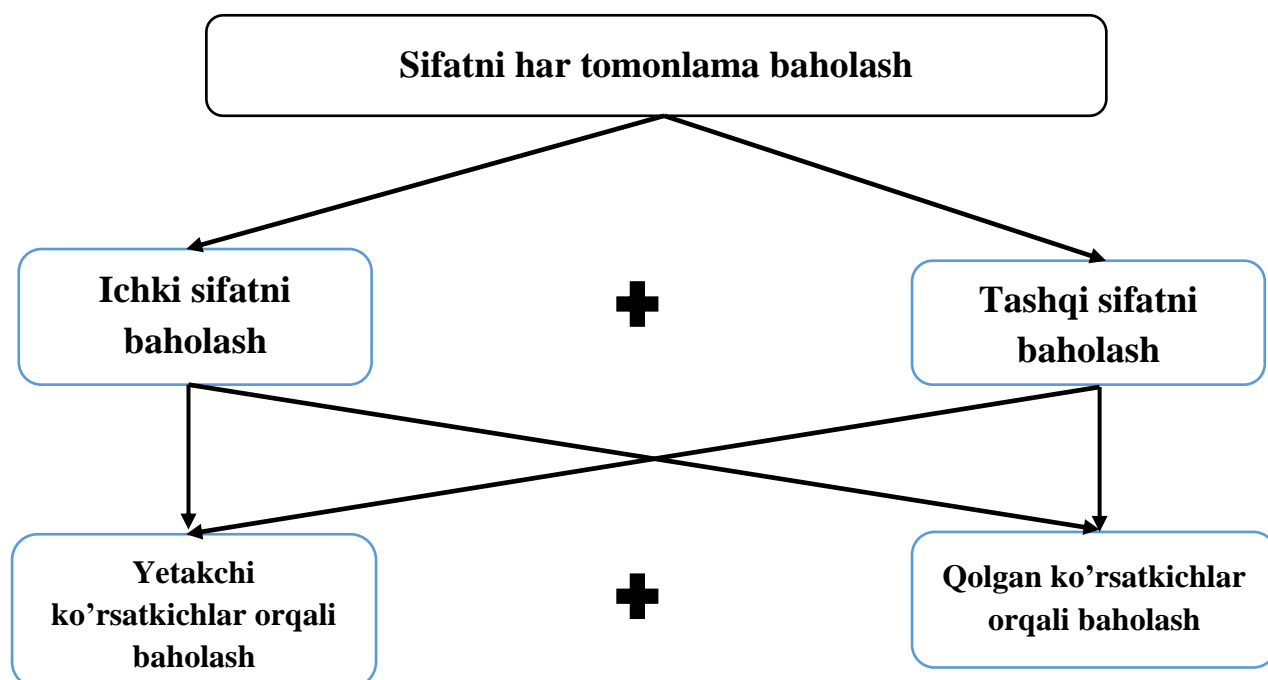
Yuqoridagi 1-jadvalda bu savollarga qisqacha javoblar berilgan. O'rganilgan tajribalar asosida shuni aytish mumkinki, 1-jadvaldagi ma'lumotlar to'plami nafaqat Poznandagi Adam Miskievich universiteti, balki ko'pgina oliy ta'lim muassasalari uchun ham to'g'ri keladi.

4. Tahlil va natijalar muhokamasi.

ISO 9001 tizimining jiddiy kamchiliklaridan biri bu barqarorlik konsepsiyasining umuman yo'qligi. Shu munosabat bilan Poznandagi Adam Miskievich universiteti 2005 yilda EFQM Excellence Modelini joriy etish doirasida Polsha Respublikasida o'z faoliyatini boshlagan birinchi oliy ta'lim muassasalardan biri hisoblanadi.

Muallif tomonidan ushbu maqolada Polsha Respublikasi oliy ta'lim muassasalarida sifatni kompleks baholash metodologiyasini ishlab chiqish va tekshirishga qaratilgan muhim asoslari aniqlandi, ya'ni:

1) Oliy ta'lim muassasalari sifatini kompleks baholash nafaqat erishilgan natijalarni, balki oliy ta'lim muassasalari uchun mo'ljallangan yetakchi va orqada qolayotgan ko'rsatkichlarni baholash yo'li bilan, birinchi navbatda, jarayonlarni qamrab oluvchi ichki va tashqi baholashlarning kombinatsiyasi bo'lishi kerak. 1-rasmga qarang;

1-rasm. Oliy ta'lim muassasalari uchun kompleks sifatni baholash tizimi⁸.

2) Taklif etilayotgan metodologiya oliy ta'lim muassasalarining butun holda yoki ularning alohida bo'linmalarini (fakultetlar, ilmiy markazlar va boshqalar) baholash imkonini berishi kerak;

3) Ichki sifatni baholash EFQMga muvofiq o'z-o'zini baholash tamoyillari va qoidalariga rioya qilishi kerak.

4) Sifatni ichki baholash har bir oliy ta'lim muassasasining rahbariyati tomonidan tashkil etilishi va maxsus tayyorlangan xodimlar guruhlarini tomonidan amalga oshirilishi lozim bo'lsada, tashqi sifatni baholash tan olingan va akkreditatsiya qilingan organ tomonidan amalga oshirilishi kerak;

5) EFQM Excellence Model sifatni har tomonlama baholash uchun baholash mezonlarining asosiy to'plami sifatida tan olingan.

Biroq, oliy ta'lim muassasalarida EFQM Excellence Model mezonlariga muvofiq, ichki sifatni baholash bo'yicha tavsiya etilgan metodologiyaning bitta muhim fakti shundan iboratki, baholash formulalari, mezonlarini tushunish nisbatan qiyin hisoblanadi.

⁸ Muallif ishlanmasi

Shunday qilib, EFQM Excellence Modelining barcha 32 qismdan iborat mezonlarini oliy ta'lim muassasalari muhitiga yangiladik va to'liq moslashtirdik. Ushbu mezonlar majmuasi 2-rasmda keltirilgan.

Masalan, "5-jarayonlar" asosiy mezonida modelning faollashtiruvchi mezonlari doirasidagi mahsulot va xizmatlar beshta qismdan iborat mezonni taqsimlash orqali oliy ta'lim uchun moslashtirilgan:

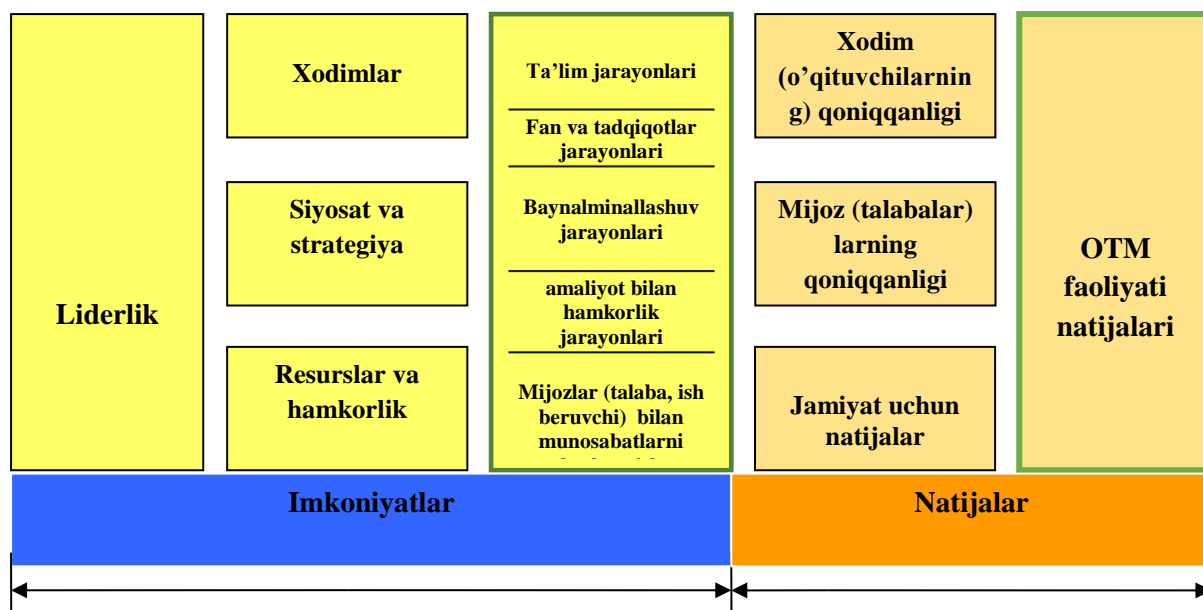
5a - Ta'lim jarayonlari manfaatdor tomonlar qiymatini optimallashtirish uchun takomillashtirilgan;

5b - Fan, tadqiqot va boshqa ijodiy faoliyat jarayonlari manfaatdor tomonlar qiymatini optimallashtirish uchun takomillashtirilgan;

5c -Xalqarolashtirish jarayonlari manfaatdor tomonlar qiymatini optimallashtirish uchun takomillashtirilgan;

5d -Amaliyot bilan hamkorlik jarayonlari manfaatdor tomonlar qiymatini optimallashtirish uchun takomillashtirilgan;

5e - Mijozlar bilan munosabatlarni boshqarish jarayonlari manfaatdor tomonlar qiymatini optimallashtirish uchun takomillashtirilgan.

2-rasm. Oliy ta'lim muassasasi sifatini baholash mezonlari doirasi⁹

TQM tamoyil va unsurlarining ta'lim muassasasida qay darajada tadbiiq qilinganligini o'rganish Yevropa Sifat Boshqaruv Fondi (EFQM) tomonidan biznes sohasiga mo'ljallab yaratilgan "EFQM modeli"ni tatbiiq qilinishini taqozo etadi. Chunki, mazkur modelda biznes subyektlarning takomillashtirish sari ijobiiy sa'y-harakatini baholash imkoniyatini beradigan to'qqizta yirik mezon mavjud (2-rasm).

Har bir yirik mezonning o'ziga xosligini ifodalaydigan kichik mezonlar yaratilgan. EFQM modelidagi yirik mezonlar o'z navbatida ikki - "Imkoniyatlar" va "Natijalar" guruhlariga birlashtirilgan. Bunday birlashtirish bir tomondan korxonaning mehnat, tadbirkorlik qobiliyati, asosiy va aylanma kapital resurslarini baholash imkoniyatini bersa, ikkinchi tomondan, bu resurslardan samarali foydalangan holda tashkilotni qanday natijalarga erishganligini aniqlash mumkin bo'ladi.

5. Xulosa va takliflar

Xulosa o'rnida aytganda, sifat menejmenti (shu jumladan sifatni baholash jarayoni) butun dunyo bo'ylab oliy ta'lim muassasalarida umumiiy boshqaruv tizimining muhim qismi sifatida bosqichma-bosqich tan olindi.

Oliy ta'lim muassasalari sifat menejmenti tizimini yaratish va rivojlantirish uchun asos sifatida turli yondashuv va modellardan foydalanishi mumkin. ISO 9000 standartlari

⁹ 2013 yil uchun EFQM Excellence Modelidan moslashtirilgan muallif ishlanmasi.

majmuasi (yoki ularning moslashtirilgan modifikatsiyalari) va turli boshqaruvning mukammallik modellari allaqachon eng qulay va umumiy imkoniyat sifatida isbotlangan.

Shu sababli, asosiy barqarorlik nuqtai nazaridan, oliy ta'lim muassasalari ba'zi boshqaruvning mukammallik modellarini afzal ko'rish lozim. Ular oliy ta'lim muassasasining barcha tamoyillari, jarayonlari, mahsulot va xizmatlarini hisobga oladigan, strategik hamda operatsion faoliyatni o'z ichiga oluvchi, oliy ta'lim muassasasi sifatini kompleks baholash imkonini beruvchi kompleks vositalarni ifodalaydi.

Sifatni tashqi baholash vakolatli baholash organlari (ta'lim sifatini nazorat qilish ispeksiyasi, milliy akkreditatsiya agentliklari, sertifikatlashtirish organlari va boshqalar) masalasi bo'lganligi sababli, biz o'z fikrimizni sifatni ichki baholash sxemasi va tartiblarini ishlab chiqishga qaratdik. Biroq, taqdim etilayotgan takliflarni faqat umumiy asos sifatida tushunish kerak va uning aniq oliy ta'lim muassasasi muhitiga moslashishi talab etiladi.

Oliy ta'lim muassasalari rahbarlarining sifat menejmentiga haqiqiy xohish-istaklarining yo'qligi har qanday yondashuvni adolatli va samarali amalga oshirishga eng katta to'siq bo'ldi. Bu sohada muvaffaqiyatga erishish pul yoki xodimlarning bilimi emas, balki faol etakchilik va oliy ta'lim muassasasi top-menejerlarining ishtiroki hisoblanadi.

Sifat ta'minoti tizimining biz taklif qilayotgan modeli Evropa va MDH OTMLarida qo'llanilgan sifat boshqaruvi modellarga asoslanadi va o'z extiyojlarimizga moslashtirildi. EFQM modeliga asoslangan boshqaruvning mukammallik modelini joriy etish OTMLarda ta'lim sifatini ta'minlashda yuqori samaradorlikni ta'minlashga yordam berishi mumkin.

Адабиётлар/Литература/Reference:

Dalzien, J. (2003). Open Standards versus Open Source in E-learning, *Educause Quaterly*, 4, pp. 4-7.

Davlatov, S., & Dilmonov, K. (2017). Impact of investment in education on economic growth. In 2nd Student Conference of MDIS Tashkent (p. 7).

Gulchehra, N. Davlatov S. (2020). Role Of Marketing Strategies In Increasing Company Competitiveness: Role Of Marketing Strategies In Increasing Company Competitiveness. *Центр научных публикаций (buxdu. uz)*, 1(1).

Jankalová, M.; Jankal, R. (2018) Sustainability Assessment According to the Selected Business Excellence Models. *Sustainability* 2018, 10, 3784

Jaroszewska M., Frankowicz M., (2004), Management of education quality at the faculty/institute level, [in:] Continuous system of quality enhancement in the academic education process, series of Didactic Conferences, Lodz University Publisher, Lodz, pp. 101-114. (in Polish)

Junayduloevich, A. A., Mukhammedrzaevna, T. M., & Bakhritdinovna, A. N. (2020). Environmentally friendly and sustainable supply chain management in the platform economy. *Economics*, (3 (46)).

Kells H.R., (1995), Self - study processes. A guide to self-evaluation in higher education, American Council on Education, ORYX PRESS, Series on Higher Education, USA.

Navruzzoda, B. and Davlatov, S., 2010. The quality evaluation of teachers of the tourism andhospitality: a self-marketing approach. *International Journal of Management Cases*, 12(2), pp.358-368.

Wojcicka M., ed., (2001), Education quality in higher education. A Glossary, Centre for Science Policy and Higher Education, Warsaw University, WEMA, Warsaw. (in Polish)

Багаутдинова Н.Г., Новиков Д.С. (2002) Управление качеством образования //Стандарты и качество, , № 9. – С. 68-73. / Bagautdinova N.G., Novikov D.S. (2002) Management of the quality of education // Standards and quality, No. 9. - P. 68-73.

Давлатов, С.С. (2012). Рейтинг вузов как один из способов формирования имиджа вузов Узбекистана. *Новый университет. Серия «Экономика и право»*, (4 (14)). / Davlatov, S. S. (2012). Rating of universities as one of the ways to form the image of universities in Uzbekistan. *New University. Series "Economics and Law"*, (4 (14)).

